

ІСТОРІЯ НАУКИ. ПЕРСОНАЛІЇ

УДК 016: [57/58+378.4(477.84)](092) Стойко

doi: 10.25128/2078-2357.20.1-2.15

М. М. БАРНА, Л. С. БАРНА

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, Тернопіль, 46027
e-mail: barna@chem-bio.com.ua

НАУКОВИЙ ВНЕСОК ПРОФЕСОРА СТЕПАНА МИХАЙЛОВИЧА СТОЙКА В ПРИРОДООХОРОННУ СПРАВУ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПІ (ДО 100- РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Професор Степан Михайлович Стойко

Карпатська гірська система дала українській нації не одну визначну постать в галузі науки, культури й релігії. До плеяди визначних діячів науки передусім належить відомий учений з європейським визнанням, доктор біологічних наук, заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, дійсний член Української Екологічної Академії Наук, дійсний член Української Лісівничої Академії Наук, Почесний член Українського ботанічного товариства, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка, доктор гоноріс кауза агрокультурних і лісових наук Зволєнського технічного університету, лауреат Європейської премії ім. Петера Йозефа Ленне за заслуги в галузі охорони природи, професор Степан Михайлович Стойко.

Степан Михайлович Стойко народився 14 березня 1920 року в гірському селі Кричова Тячівського району на Закарпатті в сім'ї священника. Цьогоріч Степан Михайлович в колі родини, учнів та колег відзначив свій 100-річний ювілей.

У 1938 р. Степан Михайлович Стойко закінчив у Хусті класичну гімназію і був призначений на посаду вчителя в гірському селі Новоселиця. Уже в гімназії чеський професор Антонін Шірмер прищепив йому любов до природи, яка супроводжує його все життя. Після закінчення Другої світової війни у 1945 р. С. М. Стойко призначений референтом відділу соціального забезпечення в Народній Раді Закарпатської України в Ужгороді, звідки одержує скерування на навчання до Львова. Протягом 1945–1949 рр. С. М. Стойко навчався на лісгосподарському факультеті Львівського сільськогосподарського інституту, а після його закінчення був скерований на роботу до Ужгородського лісгоспу, де два роки працював інженером лісового господарства та лісничим [4].

У 1951 р. на Закарпаття в наукову експедицію приїхав академік АН УРСР П. С. Погребняк і Степану Михайловичу Стойку було доручено супроводжувати його заповідними місцями. Зустріч із відомим ученим стала для С. М. Стойка у науковому плані доленосною. Академік П. С. Погребняк запропонував йому вступити до аспірантури в Інститут лісу АН УРСР. Степан Михайлович Стойко цим запрошенням скористався. Три роки навчання в аспірантурі у відомого українського вченого геоботаніка, лісівника академіка Петра Степановича Погребняка та копітка щоденна робота щодо збору матеріалу за темою кандидатської дисертації увінчалися успіхом. У 1954 р. в Інституті ботаніки АН УРСР С. М. Стойко захистив кандидатську дисертацію на тему «Діброви Закарпаття і шляхи підвищення їх продуктивності» [3].

Степан Михайлович Стойко працював на посаді доцента кафедри ботаніки та дендрології Львівського лісотехнічного інституту (нині Національний лісотехнічний інститут України – 1955–1964), на посаді професора у Львівському національному університеті імені Івана Франка (1975–1990), старшим науковим співробітником, завідувачем відділу охорони природних екосистем Інституту екології Карпат НАН України. Підготував трьох докторів і 15 кандидатів наук. Брав участь у ботанічних наукових експедиціях в Альпах, Карпатах, у Криму, на Уралі.

Працюючи доцентом кафедри ботаніки та дендрології Львівського лісотехнічного інституту, він успішно продовжував досліджувати еволюцію, філогенію, видовий склад та продуктивність дубових лісів не лише Закарпаття, а й усієї Карпатської системи, що вимагало закордонних відряджень в Чехію, Словаччину, Угорщину та Румунію. За результатами 15-річних досліджень у 1969 р. на засіданні Об'єднаної вченої ради з біологічних наук АН УРСР Степан Михайлович Стойко захистив дисертацію на тему «Дубові ліси Карпатської гірської системи» на здобуття наукового ступеня доктора біологічних наук за спеціальністю 094 «Ботаніка».

Головну увагу в своїх дослідженнях С. М. Стойко спрямовував на такі наукові напрями: лісова геоботаніка, екологія, фітосозологія, фітогеографія, охорона природи, історія науки та ін. У цих галузях науки опублікував понад 600 наукових праць, у т. ч. 18 наукових монографій, 6 навчальних посібників, 11 науково-популярних книг, понад 80 наукових праць у зарубіжних виданнях.

Основними науковим монографіями та навчальними посібниками дослідника є такі: «Заповідники та пам'ятки природи Українських Карпат» (1966), «Охорона природи» (1977), «Охорона природи Українських Карпат і прилеглих територій» (1980), «Флора і рослинність

Карпатського заповідника» (1982), «В. И. Вернадский. Жизнь и деятельность на Украине» (перше видання – 1984, друге – 1988), «Заповідні екосистеми Карпат» (1991), «The East Carpathians biosphere» (1999), «Система охорони природи у верхів'ях басейну Дністра» (2004), «Ужанський національний природний парк. Поліфункціональне значення» (2007), «Дубові ліси Карпат. Екологічні особливості, відтворення, охорона» (2009), «Сторіччя створення пралісових резерватів в Українських Карпатах» (2013) та ін.

У монографічних працях дослідник розвивав нові наукові напрями: охорона біосфери (геосозологія), охорона рослинного світу (фітосозологія), класифікація рослинних угруповань тощо. Окрім наукової діяльності, професор С. М. Стойко займався викладацькою діяльністю. Він відомий як чудовий лектор навчальних дисциплін: ботаніки, охорони природи, фітogeографії, з яких написав ряд навчальних посібників, зокрема, посібник для вчителів – «Охорона природи» (1977), навчальні посібники для вищих навчальних закладів – «Основи соціоекології», «Охрана природы и природных ресурсов», «Заповідна справа в Україні». С. М. Стойко брав активну участь у створенні національних природних парків: Карпатського, Шацького, Східні Besкиди, Яворівського, Карпатського біосферного резервату, міжнародного Польсько-Словацько-Українського резервату «Східні Карпати».

У своїх працях професор С. М. Стойко аналізує якісно нові екологічні умови для рослинного і тваринного світу, наводить дані про те, що від ХУІ ст. на Землі зникло 486 видів безхребетних і хребетних тварин і 604 види судинних рослин. У Європі під загрозою зникнення є 568 видів рослин і 820 видів безхребетних і хребетних тварин. Причиною такого стану є не лише антропогенний вплив людини на біосферу, а й незворотне потепління клімату, екологічні наслідки якого проявляються на всіх субсистемах біосфери. На думку вченого, для оптимізації взаємовідносин суспільства і природи є гостра необхідність формування спеціальної природоохоронної галузі наукових знань – геосозології, завданням якої є розробка наукових засад збереження екологічного балансу біосфери під час використання її ресурсів, гармонізація взаємовідносин техногенного суспільства з природою.

У геосозології як інтегральній науковій дисципліні, залежно від об'єктів охорони, С. М. Стойко виокремив структурні її підрозділи – фітосозологію (грец. *phytón* – рослина, *sózo* – охороняю, оберігаю і *lógos* – учення, наука, знання; лат. трансліт. *phytosozológia*) – наука про охорону рослинного світу; зоосозологію (грец. *zōon* – тварина, *sózo* – охороняю, оберігаю і *lógos* – вчення, наука, знання; лат. трансліт. *zōosozológia*) – наука про охорону тваринного світу; педосозологія (грец. *páís*, род. відм. *paidós* – дитина, *sózo* – охороняю, оберігаю і *lógos* – вчення, наука, знання; лат. трансліт. *paidósozológia*) – *педосфера*, охорона ґрунтів, заходи збереження їх родючості, рекультивация девастованих та еродованих ґрунтів та ін. Фітосозологія розвивається у двох напрямках – охорона окремих видів рослин (аутофітосозологія) та охорона рослинних угруповань (синфітосозологія).

Степан Михайлович багато уваги приділяв роботі в комісіях з охорони природи та був членом у редколегіях українських та зарубіжних періодичних видань.

На запрошення зарубіжних вищих навчальних закладів професор С. М. Стойко читав лекції в університетах Відня, Ульма, Будапешта, Брно та ін. За наукові праці та співробітництво в галузі охорони природи із зарубіжними установами нагороджений Міністерством охорони середовища і водних ресурсів Польщі золотою медаллю (1991), Фундацією імені Й. В. Гете золотою медаллю імені Петера Й. Ленне (1995). Має й інші державні та зарубіжні нагороди.

ПУБЛІКАЦІЇ ПРО ПРОФЕСОРА С. М. СТОЙКА

1. Академік К. М. Ситник. Стойко С. М. – учень академіка Петра Степановича Погребняка. *Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С. М. Стойка*. Львів : ТОВ «Простір М», 2017. С. 31–32.
2. Барна М. М. Ботаніка. Терміни. Поняття. Персоналії: навч. посіб. 4-те вид., доп. і змін. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2015. 360 с. : іл. С. 322–323. Світлина і стаття. Стойко Степан Михайлович.

3. Барна М. М. Моя наукова співпраця з вчителем. *Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С. М. Стойка*. Львів, 2017. С. 74–77.
4. Барна М. М., Барна Л. С. Видатні вчені–ботаніки: навч. посіб. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2013. 192 с. : іл. С. 114–116. Світлина і стаття. Стойко Степан Михайлович.
5. Барна М. М., Барна Л. С. Відомий український геосозолог (до 90-річчя від дня народження професора С. М. Стойка). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія. Біологія*. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2010. № 1 (42). С. 143–171.
6. Барна М. М., Барна Л. С. Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С. М. Стойка. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія. Біологія*. Тернопіль. ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2018. № 1 (72). С. 123–133.
7. Барна М. М., Барна Л. С. Становлення і розвиток ботаніки на Тернопільщині (XIX – початок XXI ст.): монографія. Тернопіль : ТзОВ «Терно-граф», 2015. 240 с.: іл. С. 19, 21, 22. Вагомий внесок у розвиток української ботанічної науки зробили відомі вчені в галузі лісівництва, лісознавства, дендрології, геосозології, зокрема: професор С. М. Стойко – відомий український вчений лісівник, геоботанік, геосозолог, працює в галузі лісової геоботаніки, екології рослин, фітогеографії, охорони природи, історії науки. Автор понад 600 наукових праць.
8. Голубець М. А., Малиновський К. А., Ященко П. Т. Науковий внесок Степана Михайловича Стойка в природо-охоронну справу на Україні. *Український ботанічний журнал*. Київ. 1991. Т 48, № 2. С. 105–108.
9. Делеган І. В., Криницький Г. Т. Степан Михайлович Стойко: Віхи життєвого та наукового шляху (до 95-річчя від дня народження). *Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С. М. Стойка*. Львів : ТОВ «Простір М», 2017. С. 12–21.
10. Дубина Дмитро. Роздуми зі Степаном Михайловичем Стойком про збереження природної спадщини та життєві проблеми. *Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С. М. Стойка*; уклад. та заг. ред. О. О. Кагала. Львів: ТзОВ «Простір М», 2017. С. 33–39.
11. Микола Барна. Curriculum vitae / Укладачі Л. С. Барна, Н. В. Герц. Автор передмови академік НАН України К. М. Ситник. Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. 288 с.: іл. С. 27. Передусім пригадуються викладачі, котрі дійсно «сіяли розумне, добре, вічне», зокрема: Степан Михайлович Стойко, котрому зобов'язаний своїми науковими досягненнями, ... С. 28. Перші ботанічні дослідження я розпочав у студентському науковому гуртку на кафедрі ботаніки та дендрології під керівництвом кандидата біологічних наук, доцента Степана Михайловича Стойка. С. 30, 31. Досліджуючи рослини угруповання тису ягідного (*Taxus baccata* L.), нам разом з доцентом Степаном Михайловичем Стойком пощастило виявити на кам'янистих скелях місцезростання ялівцю козачого (*Juniperus sabina* L.), про що С. М. Стойко в Українському ботанічному журналі. Київ. 1960. Т. XVII, № 3 С. 72–78 опублікував статтю. «Цікаве місцезростання нового для Українських Карпат виду – ялівцю козачого (*Juniperus sabina* L.): «Нам разом зі студентами Львівського лісотехнічного інституту В. Дзюбою та М. Барною пощастило виявити на вапнякових скелях урочища Білий Камінь Угольського лісництва на Закарпатті досі неописане місцезростання ялівцю козачого (*Juniperus sabina* L.) ...».
12. Професор Семен Кукурудза. Мій науковий і моральний авторитет – професор Степан Михайлович Стойко. *Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С. М. Стойка*; уклад. та заг. ред. О. О. Кагала. Львів : ТзОВ «Простір М», 2017. С. 62–66.
13. Професор Ярослав Кравчук. Професор Степан Стойко та кафедра геоморфології і палеогеографії Львівського національного університету імені Івана Франка. *Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С. М. Стойка*; уклад. та заг. ред. О. О. Кагала. Львів : ТзОВ «Простір М», 2017. С. 57–61.
14. Служинська Зиновія. Мої приємні зустрічі з професором С. М. Стойком. *Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С. М. Стойка*; уклад. та заг. ред. О. О. Кагала. Львів : ТзОВ «Простір М», 2017. С. 22–24.
15. Туниця Ю. Ю. Славний син Срібної землі. *Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С. М. Стойка*; уклад. та заг. ред. О. О. Кагала. Львів : ТзОВ «Простір М», 2017. С. 25–30.

16. Чорнобай Юрій. Професор Стойко Степан Михайлович як працівник Львівського природознавчого музею. *Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С. М. Стойка*; уклад. та заг. ред. О. О. Кагала. Львів, ТзОВ «Простір М», 2017. С. 45–47.
17. Яценко П. Т. Дослідження природних екосистем на Західному Поліссі зі Степаном Михайловичем Стойком. *Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С. М. Стойка*; уклад. та заг. ред. О. О. Кагала. Львів : ТзОВ «Простір М», 2017. С. 40–44.
18. Denisiuk Z. 50 lat pracy naukowej profesora Stefana Stojki. *Roczniki Beieczadzkie*. 2000. № 9. S. 13–18.
19. Kazda M. Meine Begegnungen mit Herrn Professor Stefan Stojko. *Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С. М. Стойка*; уклад. та заг. ред. О. О. Кагала. Львів, ТзОВ «Простір М», 2017. С. 87–89.
20. Simon T., Wolczanzki E. A 95. éves Cz. M. Sztojko professor köszöntjük barati szeretettel. *Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С. М. Стойка*; уклад. та заг. ред. О. О. Кагала. Львів, ТзОВ «Простір М», 2017. С. 90–93.
21. Voloscuk I., Midriak R. Spomienki na spolupracu s Dr.h.c., prof. S. M. Stojkom DrSc. *Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С. М. Стойка*; уклад. та заг. ред. О. О. Кагала. Львів, ТзОВ «Простір М», 2017. С. 82–86.

Отже, професор С. М. Стойко – засновник геосозології – науки про охорону природи, вніс вагомий внесок в її дослідження в Україні та Європі і нині сповнений наукових планів та задумів, підготував і здав до друку нову монографічну працю «Національні парки Лемківщини: природні умови й етнокультурна спадщина». Творче довголіття, гострий розум та працездатність Степана Михайловича викликають захоплення і повагу його друзів, колег, учнів та наукової спільноти.

1. Бондаренко В. Д., Стойко С. М., Туниця Ю. Ю. и др. Охрана природы и природных ресурсов. Львов : Вища школа, 1985. 138 с.
2. Воїнственський М. А., Стойко С. М. Охорона природи. Посібник для вчителів. Київ : Радянська школа, 1977. 189 с.
3. Основоположник геосозології – науки про охорону біосфери. Роздуми друзів, колег, учнів з нагоди 95-річчя професора С. М. Стойка; уклад. та заг. ред. О. О. Кагала. Львів, ТзОВ «Простір М», 2017. 114 с.
4. Стойко С. М. Вчення про біосферу – наукова основа її охорони. *Український ботанічний журнал*. Київ. 2009. Т. 66, № 3. С. 293–307.
5. Стойко С. М. Життєвий шлях і бібліографія. Львів : Меркатор. 2010. 160 с.
6. Стойко С. М. Історичний та етнокультурний нарис закарпатського села Кричова. Львів, 2014. 148 с.
7. Стойко С. М. Нова галузь науки – охорона біосфери та її завдання в Україні. *Вісник АН УРСР*. 1973. № 7. С. 83–91.
8. Стойко С. М. Основи фітосозології та її завдання у збереженні фітогенфонду й фітоценофонду. *Український ботанічний журнал*. Київ. 2011. № 3. С. 331–351.
9. Стойко С. М., Барна М. М. Порівняльно-екологічні дослідження бука європейського на Поділлі, Розточчі і в Карпатах. *Матеріали до вивчення природних ресурсів Поділля*. Тернопіль–Кременець, 1963. С. 120–123.

References

1. Bondarenko V. D., Stojko S. M., Tunicja Ju. Ju. i dr. Ohrana prirody i prirodnyh resursov. L'vov : Vishha shkola, 1985. 138 s. [in Russian]
2. Voinstvenskyi M. A., Stoiko S. M. Okhorona pryrody. Posibnyk dlia vchyteliv. Kyiv : Radianska shkola, 1977. 189 s. [in Ukrainian]
3. Osnovopolozhnyk heosozolohii – nauky pro okhoronu biosfery. Rozdumy druziv, koleh, uchniv z nahody 95-richchia profesora S. M. Stoika; uklad. ta zah. red. O. O. Kahala. Lviv, TzOV «Prostir M», 2017. 114 s. [in Ukrainian]
4. Stoiko S. M. Vchennia pro biosferu – naukova osnova yii okhorony. Ukrainskyi botanichni zhurnal. Kyiv. 2009. T. 66, № 3. S. 293–307. [in Ukrainian]

5. Stoiko S. M. Zhyttievyi shliakh i bibliohrafiia. Lviv : Merkator. 2010. 160 s. [in Ukrainian]
6. Stoiko S. M. Istorychnyi ta etnokulturnyi narys zakarpatskoho sela Krychova. Lviv, 2014. 148 s. [in Ukrainian]
7. Stoiko S. M. Nova haluz nauky – okhorona biosfery ta yii zavdannya v Ukraini. Visnyk AN URSR. 1973. № 7. S. 83–91. [in Ukrainian]
8. Stoiko S. M. Osnovy fitosozolohii ta yii zavdannya u zberezheni fitohenofondu y fitotsenofondu. Ukrainskyi botanichnyi zhurnal. Kyiv. 2011. № 3. S. 331–351. [in Ukrainian]
9. Stoiko S. M., Barna M. M. Porivnialno–ekolohichni doslidzhennia buka yevropeiskoho na Podilli, Rozchochchi i v Karpatakh. Materialy do vyvchennia pryrodnykh resursiv Podillia. Ternopil–Kremenets, 1963. S. 120–123. [in Ukrainian]

M. M. Barna, L. S. Barna

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ukraine

PROFESSOR STEPAN MYKHAILOVYCH STOIKO'S SCIENTIFIC CONTRIBUTION TO THE ENVIRONMENT PROTECTION IN UKRAINE AND EUROPE (ON THE OCCASION OF CENTENARY OF HIS BIRTH)

Belonging to the pleiad of eminent scientists, professor Stepan Mykhailovych Stoiko was a famous scholar with European-level reputation, a doctor of biological sciences, an honoured worker of science and technology of Ukraine, a laureate of state prize of Ukraine in science and technology, a full member of the Ukrainian Academy of Ecological Sciences, a full member of the Forest Academy of Sciences of Ukraine, an Honorary Member of the Ukrainian Botanical Society, a full member of the Shevchenko Scientific Society, Dr. Honoris Causa of Agricultural and Forestry Sciences at the Technical University in Zvolen, a Laureate of the European Peter Josef Lenne Prize for services in the field of nature protection.

The article analyzes the life's journey and key milestones in the scientific activity of the scientist, his scientific contribution, and presents the list of biographical works.

Key words: botanic science, geosozology, phytosociology, plant protection, nature protection, biosphere.

Надійшла 06.05.2020.